

TAÜLL

SECRETARIAT INTERDIOCESÀ
PER A LA CUSTÒDIA I PROMOCIÓ
DE L'ART SAGRAT DE CATALUNYA

NÚMERO 39

PUBLICACIÓ QUADRIMESTRAL
JULIOL - OCTUBRE 2013

TARRAGONA

Els sarcòfags paleocristians de Tàrraco. Aproximació a la primera iconografia cristiana de Tarragona

per JORDI LÓPEZ VILAR

Les actes del martiri del bisbe de Tàrraco Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi, de l'any 259, constitueixen el primer testimoni d'una comunitat cristiana a les terres catalanes i el segon en l'àmbit de les hispàniques. És en aquest segle III quan floreixen a Occident les primeres manifestacions

d'una iconografia cristiana. No obstant, fora de la capital de l'Imperi, caldrà esperar a l'Edicte de Milà, l'any 313, perquè l'art cristià comenci a desenvolupar-se a tots nivells i en diferents àrees geogràfiques.

A Tarragona hi ha una important mostra d'art paleocristià, procedent quasi tota de les excavacions arqueològiques de la necròpolis que es descobriren en obrir els fonaments de la fàbrica de Tabacs els anys 20 i 30 del segle passat. Pel que fa a la iconografia, motiu d'aquest breu treball, comptem principalment amb sarcòfags figurats, laudes sepulcral·ls musives, a més d'alguns símbols senzills gravats en algunes inscripcions (principalment crismons i creus monogramàtiques). Esment a banda mereixen els esplèndids mosaics de Centcelles, que són dignes d'un estudi específic.

La presència de sarcòfags cristians ens parla d'un moment en que el cristianisme és adoptat per un espectre de la població amb àmplies possibilitats econòmiques, ja que la compra d'una peça d'aquestes característiques només era possible a les butxaques més adinerades. La presència de sarcòfags a Occident s'anirà ampliant a partir del segle III, amb la generalització de la inhumació en detriment de la incineració com a ritus funerari i amb l'establiment de tallers escultòrics especialitzats, bàsicament a Roma però també en altres ciutats importants.

Una d'aquestes ciutats fou **Tàrraco**, on a finals del segle III i al llarg de la primera del IV funcionà un taller que realitzava sarcòfags amb pedra local (llisós), alguns d'ells amb el frontal decorat amb acanalats i amb cartella central destinada a gravar-hi l'epígraf. Precisament dos d'aquests sarcòfags mostren, emmarcant la *tabula* central, una decoració a banda i

Sarcòfag dels Apòstols. Museu de la Necròpolis Paleocristiana. Tarragona. Foto Jordi López

banda constituïda per un pa emmarcat per dos peixos. Pans i peixos tenen una connotació clarament cristiana, però aquest sentit no és clar del tot en el nostre cas; podria tractar-se també d'una roseta emmarcada per dofins, són dibuixos excessivament esquemàtics per distingir-ho. Per tant, l'atribució cristiana d'aquests sarcòfags ha de ser posada en quarantena.

L'època constantiniana i postconstantiniana (de principis del segle IV al 360) és un moment àlgid en la importació de sarcòfags a Catalunya. Se'n coneixen una quinzena, la majoria dels quals, cristians. Són sarcòfags de marbre de tallers romans que arriben a diverses ciutats, com Barcelona o Girona, amb el magnífic conjunt de sarcòfags de Sant Fèlix. Sorprenentment a Tarragona només hi ha un exemplar de taller romà d'aquesta època. Aquesta notable absència en la capital provincial se sol explicar pel fet que les necessitats ja quedaven cobertes amb el taller local que produïa sarcòfags a la pròpia ciutat. La peça tarraconense, procedent també de la necròpolis, són dos fragments de coberta amb escenes del cicle de Jonàs. Concretament s'ha conservat la figura del monstre marí, representat amb cap de llop, potes de cavall i cua de peix. Està obrada, com hem dit, en un taller de Roma i es data en el primer terç del segle IV.

L'època teodosiana (finals del segle IV) representa el darrer moment en les importacions de sarcòfags dels tallers romans. El taller local de Tàrraco ja no funciona, i els tres únics sarcòfags teodosians de tallers romans de Catalunya s'han trobat a Tarragona. Es tracta del magnífic sarcòfag de Bethesda encastat a la façana de la Catedral des de temps immemorials (**fig. 1**). És de marbre blanc i es data sobre l'any 400. Presenta un fris continu amb escenes del Nou Testament que són,

d'esquerra a dreta, la curació dels cecs de Jericó, la curació de hemorroïsa, la curació del paralític a la piscina de Bethesda que dona nom a aquest tipus de sarcòfag (en dues escenes), l'escena de Zaqueu dalt de l'arbre guaitant Jesús, i l'entrada de Jesús a Jerusalem el diumenge de Rams, dalt d'un ase i essent rebut pel poble. El segon sarcòfag teodosià de Tarragona és un petit fragment amb el guariment de l'hemorroïsa, probablement pertanyent a un altre sarcòfag del mateix tipus del que acabem de descriure. El tercer i últim està representat per tres fragments d'un mateix sarcòfag també de marbre trobat a la Necròpolis, datable cap als anys 370-400 que conserva un angle amb una columneta amb fust d'estries helicoidals i capitell compost i, en l'intercolumni, un fragment d'escena que s'ha identificat com Daniel matant la serp.

La darrera sèrie de sarcòfags amb iconografia cristiana trobats a Tarragona respon a **importacions de tallers nord-africans** i poden datar-se a principis del segle V, entre la fi de la producció dels tallers romans i l'arribada dels vàndals a Cartago (entre els anys 410 i 440 aproximadament). D'aquests, tres són de marbre i els restants, força més nombrosos, de pedra calcària. L'anomenat Frontal de les Orants, de marbre i procedent de la necròpolis, presenta tres figures de cos sencer en posició hieràtica; dues orants en els extrems i la representació del difunt en el centre, vestit amb toga i portant un rotlle a la mà. Els dos camps intermedis s'omplen amb sèries d'estrigils afrontats. Del segon, també en marbre, es conserven 3 fragments trobats entre les runes del convent de Santa Clara. En el fragment corresponent al costat dret s'hi representen dues escenes de la vida de Sant Pere (el Prendiment i Pere calmant la set dels soldats amb el miracle de l'aigua brollant de la roca)

Sarcòfag de Leucadius. Museu de la Necròpolis Paleocristiana, Tarragona. Foto Jordi López

Sarcòfag de Bethesda. Catedral de Tarragona. Foto Santi Grimau.

i en el fragment del costat esquerra hi ha la figura del Bon Pastor. Una última peça de marbre és un fragment de tapa amb la representació d'un pastor reclinat.

Els restants sarcòfags de procedència cartaginesa són en pedra calcària. N'hi ha dos de sencers amb decoració figurada i fragments d'altres (un mínim de 6). Probablement el més conegut és el de Leucadius, un important personatge lligat a l'administració imperial (**fig. 2**). El seu nom i càrrec figura inscrit en la *tabula ansata* central del sarcòfag. A costat i costat de la inscripció hi ha un doble fris d'estrígils afrontats i en els extrems, dues representacions. A l'esquerra, una escena de *traditio legis*, un personatge barbat amb les mans velades que rep de Déu la llei; probablement es tracta de Moisés rebent la llei al Sinaï, tot i que la presència d'una alfa i una omega en el rotlle ha fet pensar en Sant Pere rebent la Nova Llei. En l'extrem dret, el sacrifici d'Isaac. Abraham, dempeus, agafa al seu fill agenollat amb una mà mentre amb l'altra sosté un ganivet que atura la mà de Déu. Als peus hi ha el xai que haurà de ser sacrificat. Procedent de la mateixa necròpolis hi ha dos fragments més d'aquest tipus de sarcòfag amb escenes de *traditio legis* i del sacrifici d'Isaac. El sarcòfag anomenat dels Apòstols té una distribució similar al que acabem de descriure (**fig. 3**). En el centre del frontal hi ha una *corona vitae* envoltada per una cinta i a sota una forma ondulada que representa els quatre rius del Paradís. L'interior de la corona, que és llis, és el lloc destinat a l'epígraf del difunt. A banda i banda de la corona hi ha estrígils disposats com el sarcòfag de Leucadius. En els extrems, les figures de dos apòstols emmarcades per cortinatges, Sant Pere i Sant Pau. Finalment, hi ha fragments d'altres

sarcòfags corresponents a aquest tipus: tres representacions de Sant Pere corresponents a tants sarcòfags i un altre amb els quatre rius del Paradís, camp d'estrígils i Sant Pau.

La col·lecció de sarcòfags tarraconenses, doncs, és abundosa. L'aparentment sorprenent manca de sarcòfags constantinians i postconstantinians s'explica per la presència d'un taller local operant en les mateixes dates. En canvi, a finals de segle IV arriben alguns sarcòfags dels tallers de Roma. És més que notable el conjunt de sarcòfags d'importació nord-africana de primera meitat de segle V. La presència de nombrosos sarcòfags importats del nord d'Àfrica és una mostra més de les intenses relacions amb el llevant peninsular i especialment amb la capital provincial.

Pel que fa a la iconografia, es representen indistintament escenes del Vell i del Nou Testament. Com és propi del món paleocristià, destaquen escenes de salvació: el cicle de Jonàs, Daniel i la serp o el sacrifici d'Isaac. També miracles del nou Testament: el guariment dels cecs, la curació de l'hemorroïsa i la del paralític; o bé escenes de la vida de Jesús com l'entrada a Jerusalem el diumenge de Rams; o de la vida de Sant Pere. Altres representacions són més hieràtiques, com les figures dels apòstols o dels orants. En definitiva, les restes escultòriques ens mostren que les primeres representacions cristianes van entrar a Tàrraco el primer terç del segle IV (coberta amb escenes de Jonàs), i després hi ha un buit significatiu fins l'arribada de sarcòfags teodosians a finals del mateix segle i l'esclat de les importacions nord-africanes.